

СТИМУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ І ПЕДАГОГІВ

У статті запропоновано методика стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі шляхом вивчення зв'язку даного процесу з іншими психологічними характеристиками, зокрема ціннісними орієнтаціями, рівнем домагань, самооцінкою. Обґрунтовується необхідність виявлення захисних механізмів, що стримують розвиток особистості студентів, уповільнюють процес їх самореалізації.

Ключові слова: гуманістична психологія, особистість, розвиток, самоактуалізація, самореалізація.

В статті пропонується методика стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів у навчально-виховному процесі шляхом вивчення зв'язку даного процесу з іншими психологічними характеристиками, зокрема ціннісними орієнтаціями, рівнем домагань, самооцінкою. Обґрунтовується необхідність виявлення захисних механізмів, що стримують розвиток особистості студентів, уповільнюють процес їх самореалізації.

Ключевые слова: гуманистическая психология, личность, развитие, самоактуализация, самореализация.

Постановка проблеми. Соціальний, технічний та етичний прогрес сучасного суспільства пов'язані з умінням і бажанням його членів до саморозвитку, самоактуалізації. Зараз найбільш значущими індивідуальними характеристиками майбутніх фахівців у процесі самовдосконалення виступають ініціатива, креативність, оригінальність у творчості й діяльності.

Аналіз стану розробленості проблеми. Вивчення останніх робіт з проблеми самоактуалізації показало існування різних шляхів підвищення цього феномена у студентської молоді [1], [2], [3], [4], [5].

Проблематика роботи та мета дослідження. У своєму дослідженні ми зупинились на вивченні зв'язку процесу самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів з такими психологічними характеристиками, як ціннісні орієнтації, рівень домагань, самооцінка та виявлення захисних механізмів, що стримують розвиток особистості студентів, уповільнюють процес їх самореалізації.

Результати дослідження. У двох експериментальних групах нами реалізовувалась програма стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі, яка включала в себе два блоки: інформаційний і тренінговий.

1. Інформаційний блок представляв теоретичне підґрунтя реалізації програми і передбачав ознайомлення студентів з темами «Самоактуалізація особистості як процес оптимізації, стимулювання, збагачення змісту розвитку майбутнього фахівця» та «Обмеження та перешкоди самоактуалізації особистості».

2. Тренінговий блок включав визначення рівня співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах (методика Е. Фанталової), рівня домагань (опитувальник В. Гербачевського), самооцінки (методика В. Семиченко), типологій психологічного захисту (методика Р. Плутчика), виконання творчих робіт «Як я планую провести наступні 10 років мого життя», «Якості, які в мене є», «Якості, які необхідно покращити» та «Якості, які хочу мати».

Першим етапом втілення програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів була робота з активізації самопізнання шляхом реалізації інформаційного блоку.

Ми ознайомили студентів з основними положеннями гуманістичної теорії, поглядами на розвиток особистості як класиків (А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма, Г. Олпорта, В. Франкла, Р. Мея), так і сучасних вчених, які переймаються проблемою самоактуалізації особистості (М. Боднар, Ю. Долінська, М. Гасюк, В. Гупаловська).

У наші плани входило завдання підведення студентів до усвідомлення своїх індивідуальних особливостей, більш точного, повного й глибокого уявлення про себе і свій актуальний стан; здатності побачити й почути себе справжнього, крізь на шарування масок, ролей і захистів.

Майбутні фахівці, за нашими сподіваннями, повинні були стати на шлях самоактуалізації своєї особистості, відкриття й знаходження себе, що дав би можливість їм ставати все більш вільними і відповідальними, аутентичними і неповторними, дружелюбними і відкритими, сильними і творчими.

Після теоретичного ознайомлення студентів з якостями самоактуалізуючої особистості (за А. Маслоу) ми запропонували респондентам оцінити їх наявність та рівень вираженості за 10-бальною шкалою (від 0 – повна відсутність якості до 10 – якість виражена максимально).

Наступним етапом тренінгової програми було визначення рівня співвідношення «Цінності» і «Доступності» в різних життєвих сферах за методикою Е. Фанталової [8]. В методиці були використані поняття, що означають «термінальні цінності», виділені М. Рокичем.

Е. Фанталова вважає, що однією з істотних детермінант мотиваційно-особистісної сфери є рухоме, поступово змінне в процесі діяльності залежно від життєвих обставин співвідношення між двома площинами «свідомості». А саме: між площиною, що вміщає в себе усвідомлення провідних життєвих цінностей, особистісних задумів, дальніх життєвих цілей, і площиною всього, що є безпосередньо доступним, пов'язаним із здійсненням

конкретних, легко досяжних цілей. Стосовно конкретної життєвої сфери або локальної проблеми співвідношення цих двох площин за своїм характером аналогічне співвідношенню таких психологічних параметрів, як «Цінність» (Ц) і «Доступність» (Д), які є ключовими в пропонованій методиці.

Студентам на спеціальному бланку з інструкцією пропонувалися 12 понять, що означали різні життєві цінності. Згідно інструкції, досліджувані проводили попарне порівняння (попарне ранжування) цих понять на спеціальних матрицях на реєстраційному бланку двічі: перший раз – по «Цінності» (перша матриця) і другий раз по «Доступності» (друга матриця). Порівняння в першій матриці здійснювалися на підставі того, що представлені в списку цінності мали для респондентів різну значущість, різний ступінь привабливості. Порівняння по другій матриці відбувалося на підставі того, що деякі з представлених цінностей були для студентів більш доступними, легше досяжними. Потім ми підраховували, скільки разів кожне поняття було переважаючим по «Цінності» і скільки разів по «Доступності».

Отримані результати заносилися в таблицю, підраховувався інтегральний показник методики, рівний сумі розбіжностей по модулю для всіх 12-ти понять:

$$R = \sum_{i=1}^n |C_i - D_i|,$$

де i – номер поняття в реєстраційному бланку та інструкції. При парній кількості понять максимальний показник розбіжності буде $R_{\max} = n2 / 2$, при непарному $R_{\max} = (n2-1) / 2$, де n – загальне число понять.

Для будь-якої життєво важливої сфери можна було виділити декілька типових варіантів взаємозв'язку Ц і Д:

1. Ц і Д повністю співпадають;
2. Ц і Д в значній мірі співпадають;
3. Ц і Д в значній мірі розходяться і така розбіжність має два варіанти: Ц перевищує Д ($C > D$) і Д перевищує Ц ($D > C$);
4. Ц і Д повністю розходяться.

Отже, основною психометричною характеристикою методики був показник «Цінність-Доступність» («Ц-Д»), що відобразив ступінь розбіжності дезинтеграції у мотиваційно-особистісній сфері студентів. Останнє, у свою чергу, свідчило про ступінь незадоволеності поточною життєвою ситуацією, внутрішньою конфліктністю, блокадою основних потреб, з одного боку, а також, про рівень самоактуалізації, внутрішньої ідентичності, інтегрованості, гармонії з другого боку.

Наступним етапом корекційної програми було виявлення рівня домагань студентів за допомогою діагностики компонентів мотиваційної структури особистості. Для виконання цієї задачі ми використали опитувальник В. Гербачевського. Застосування запропонованої методики для оцінки мотиваційних структур та

рівня домагань базувалося на припущенні про узагальненість рівня домагань: у будь-якій діяльності, незалежно від її специфіки, у кожної людини буде формуватись характерний для неї рівень домагань [6].

Опитувальник заповнювався респондентами після завершення одного з етапів продуктивної діяльності (роботи над методикою Е. Фанталової). Після відповідей на питання тесту опитувані продовжували роботу над визначенням самооцінки особистості за методикою В. Семиченко.

Студентам пропонувалося прочитати кожний з наведених в опитувальнику висловів і відзначити ступінь своєї згоди, обвівши кружечком відповідну цифру в опитувальнику: +3 – якщо повністю згодні з висловом, +2 – якщо просто згодні, +1 – якщо швидше згодні, ніж не згодні, -3 – якщо абсолютно не згодні, -2 – якщо просто не згодні, -1 – якщо швидше не згодні, ніж згодні. Якщо ж опитуваний не міг ні прийняти, ні відхилити його, відзначав 0. Всі вислови відносилися до того, про що студенти думали, що відчували або хотіли в мить, коли робота над завданням переривалася.

Проблемні ситуації, що виникали в процесі роботи з опитувальником, приводили до актуалізації потреб майбутніх фахівців, серед яких виділялися пізнавальні, соціальні, потреби самосвідомості, підвищення самоповаги та інші. На основі цих потреб студенти оцінювали значущість і складність завдання, визначали витрати часу і сил, давали прогнозовані оцінки розвитку особистісних якостей.

За наслідками тестування ми визначили мотиваційну структуру особистості майбутніх психологів і педагогів, що складалася з 15 компонентів, по кожному з яких підраховувалася сума балів за допомогою ключа й правил перекладу відповідей досліджуваних у балах. Компоненти мотиваційної структури студентів ми розділили на чотири групи.

До *першої групи* увійшли 6 компонентів (внутрішній мотив, пізнавальний мотив, мотив уникання, мотив зміни діяльності та мотив самоповаги), що склали ядро мотиваційної сфери особистості і виступили в ролі чинників, що безпосередньо спонукають майбутніх фахівців до певного виду діяльності.

Другу групу утворили компоненти (значущість результатів, складність завдання, вольове зусилля, оцінка рівня досягнутих результатів, оцінка власного потенціалу), пов'язані з досягненням досить значущих цілей, що відносилися до положення справ зараз.

До *третьої групи* компонентів увійшли прогнозні оцінки діяльності студентів: намічений рівень мобілізації зусиль, необхідних для досягнення цілей діяльності та очікуваний рівень результатів діяльності.

Четверта група компонентів відобразила причинні чинники відповідної діяльності. До неї увійшли два компоненти – закономірність результатів та ініціативність.

Перераховані елементи виступили потенційними компонентами реальних індивідуальних мотиваційних структур, що виникали

як у ході виконання дослідного завдання, так і в інших реальних ситуаціях. У цих структурах центральне місце зайняли мотиваційні компоненти, а серед них – компонент самоповаги. Проте його активування відбувалося на основі інших «опорних» мотиваційних компонентів. Виразність компонента самоповаги відповідали експериментальній оцінці рівня домагань особистості студентів.

Рівень домагань тісно пов'язаний з самооцінкою особистості і мотивацією досягнення успіхів у різних видах діяльності. Залежно від спрямованості, здібностей і характерних рис особистості складається правильне або неправильне відношення до себе, внаслідок чого самооцінка може стимулювати або гальмувати розвиток особистості, процес її самоактуалізації. Адекватна самооцінка особистістю своїх здібностей і можливостей забезпечує їй відповідний адекватний рівень домагань, реалістичне відношення до успіхів та невдач, схвалення і несхвалення.

За допомогою методики В. Семиченко ми визначили рівень самооцінки студентів [7]. Досліджуваним пропонувались судження, які змальовували можливі ситуації в їхньому житті. Оцінюючи частоту виникнення ситуацій, опитувані використовували наступні варіанти відповідей: 4 – дуже часто, 3 – часто, 2 – інколи, 1 – рідко, 0 – ніколи. Необхідну для них відповідь вони відзначали в колонці поряд з номером судження.

З метою більш диференційованого аналізу ставлення студентів до себе інтерпретацію результатів за пропонованою шкалою самооцінки ми проводили за п'ятьма рівнями. Нами виокремлено групи респондентів, самооцінка яких наближена до завищеної або до заниженої.

Як показує аналіз літературних джерел та експериментальних досліджень, суттєві відхилення самооцінки студентів від адекватної, особливо у бік заниження, ведуть до руйнування надій, негативно впливають на впевненість у власній значущості та домагання особистості, що робить шанси самоактуалізації менш ймовірними. Наближення самооцінки до адекватної сприятиме якісним змінам в особистісному зростанні студентської молоді [1], [4].

Маслоу ідентифікував вісім особливостей поведінки, що ведуть до самоактуалізації: зібраність, здатність обрати свій шлях особистісного зростання, самосвідомість, чесність, здоровість думок, саморозвиток, вершинні переживання і відсутність «егозахистів».

Мотивація духовного зростання не є такою ж базовою, як психологічні потреби в безпеці, повазі та інші. На самоактуалізацію можуть негативно впливати минулий досвід і шкідливі звички, що сформувалися в результаті цього досвіду, а також тиск суспільства, вплив групи і внутрішні захисти, які заважають майбутньому фахівцеві пізнати своє власне «Я».

Его-захисти є внутрішніми перешкодами для особистісного зростання. Для ефективної боротьби з ними, перш за все, потрібно визнати, що ці захисти дійсно існують, і зрозуміти, як вони діють; звести до мінімуму спотворення, які вони створюють. З

цією метою нами використана методика Р. Плутчика «Діагностика типологій психологічного захисту».

За наслідками проведення методики підраховувалася кількість позитивних відповідей студентів за шкалами, відповідно до ключа. Всього нами виділено вісім шкал его-захистів:

- Шкала А. *Заперечення* – механізм психологічного захисту, за допомогою якого студенти заперечують деякі фруструючі, що викликають тривогу обставини, або якийсь внутрішній імпульс, або сторона заперечує саму себе. Даний захисний механізм реалізується при конфліктах будь-якого роду і характеризується зовні виразним викривленням сприйняття дійсності.

- Шкала В. *Витіснення* – механізм захисту, за допомогою якого неприйнятні для опитуваних імпульси: бажання, думки, відчуття, що викликають тривогу, стають несвідомими. Найчастіше витісняються властивості, особистісні якості і вчинки, що не роблять респондентів привабливими у власних очах та в очах інших.

- Шкала С. *Регресія* розглядається нами як механізм психологічного захисту, за допомогою якого студенти в своїх поведінкових реакціях прагнуть уникнути тривоги шляхом переходу на більш ранні стадії розвитку лібідо. При цій формі захисної реакції опитувані, що піддаються дії фруструючих чинників, замінюють рішення суб'єктивно складних задач на відносно простіші та доступніші в ситуаціях, що склалися. Використання більш простих і звичних поведінкових стереотипів істотно обідняє загальний (потенційно можливий) арсенал досліджуваних.

- Шкала Д. *Компенсація* виявляється в спробах студентів знайти відповідну заміну реального або уявного недоліку, дефекту, нестерпимого відчуття іншою якістю, найчастіше за допомогою фантазування або привласнення собі властивостей, достоїнств, цінностей, поведінкових характеристик іншої особи. Часто це відбувається при необхідності уникнути конфлікту з цією особою і підвищення відчуття самодостатності. При цьому запозичені опитуваними цінності, установки або думки приймаються без аналізу і переструктурування й тому не стають частиною їх особистості.

- Шкала Е. *Проекція* – захисний механізм, за допомогою якого неусвідомлювані і неприйнятні для майбутніх фахівців відчуття й думки локалізуються зовні, приписуються іншим людям і таким чином стають як би вторинними. Негативний, соціально малосхвалюваний відтінок почуттів і властивостей, що переживаються, приписується оточуючим, щоб виправдати власну агресивність або недобррозичливість, яка виявляється як би в захисних цілях.

- Шкала Ф. *Заміщення* – поширена форма психологічного захисту, що виявляється в розрядці пригнічених емоцій (як правило, ворожості, гніву), які прямують на об'єкти, що представляють меншу небезпеку або доступніші, ніж ті, що викликали негативні емоції і відчуття. В більшості випадків заміщення дозволяє досліджуваним виплеснути емоційну напругу, що ви-

ника під впливом фруструючої ситуації, але не приводить до полегшення або досягнення поставленої мети.

• Шкала *Г. Інтелектуалізація* – це захисний механізм, за допомогою якого студенти присікають переживання, викликані неприємною або суб'єктивно неприйнятною ситуацією за допомогою логічних установок і маніпуляцій навіть за наявності переконливих доказів на користь протилежного. Автор методики Р. Плутчик до цієї шкали також включає механізм *раціоналізації*, коли респонденти створюють логічні (псевдорозумні), але пристойні обґрунтування своєї або чужої поведінки, дій або переживань, викликаних причинами, які опитуваний не може визнати через загрозу втрати самоповаги. Також сюди була включена і сублімація як механізм психологічного захисту, при якому витісненні бажання й відчуття студентів гіпертрофовано компенсуються іншими, відповідними вищим соціальним цінностям, що визнаються особистістю.

• Шкала *Н. Реактивні утворення (гіперкомпенсація)* дозволяє опитуваним запобігти виразу неприємних або неприйнятних для них думок, відчуттів або вчинків шляхом перебільшеного розвитку протилежних прагнень.

Далі «сирі» бали переводилися у відсотки і складався профіль еґо-захистів майбутніх психологів і педагогів.

Наступним етапом корекційної програми було виконання письмового творчого завдання «Як я планую провести наступні 10 років мого життя».

Контент-аналіз письмових творчих робіт дозволив нам виокремити найбільш пріоритетні лінії ціннісно-сислової сфери майбутніх психологів та педагогів, визначити ставлення студентів до свого майбутнього.

З урахуванням отриманої про свої психологічні особливості інформації, ми запропонували студентам описати особистість, що самоактуалізується, якими якостями, відповідними їй, вони володіють і якими б хотіли оволодіти. Для виконання цього завдання опитуваним був запропонований набір з 200 якостей особистості, запозичений нами з методики «Визначення кількісного рівня самооцінки особистості». Респондентам належало вибрати по 10 якостей, які у них є; які, необхідно поліпшити; які, хотілося б мати. Коли якості були відібрані, студентам пропонувалося проанжирувати їх за ступенем значущості, заповнивши відповідний бланк.

У результаті проведеної статистичної обробки одержаних результатів була виявлена шкала переваг, в якій на перших місцях стояли якості, більшістю респондентів оцінені вищими балами. Так нами був одержаний кластер понять, що досить повно описує такий об'єкт, як «самоактуалізуюча особистість», «творча особистість», «ідеальний фахівець», до досягнення якого слід прагнути респондентам у процесі їх особистісного зростання.

Після завершення реалізації програми стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі ми провели контрольне дослідження рівня

самоактуалізації опитуваних в експериментальних та контрольних групах з метою виявлення динаміки розвитку самоактуалізації студентів-психологів та студентів-педагогів.

Результати динаміки підвищення показників самоактуалізації в експериментальних та контрольних групах майбутніх фахівців подано у *табл. 1*.

Таблиця 1

Вплив експериментальної роботи на показники самоактуалізації майбутніх психологів і педагогів (у балах)

№ з/п	Назва шкал опитувальника САТ	Майбутні психологи				Майбутні педагоги			
		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
		до	після	поч.	контр.	до	після	поч.	контр.
1.	Компетентність у часі	49,9	53,1	49,7	50,3	45,7	48,9	45,8	45,6
2.	Підтримка	40,6	47,8	40,8	40,9	34,4	41,7	34,6	34,5
3.	Ціннісні орієнтації	51,9	55,8	51,2	51,4	42,2	46,4	42,5	42,7
4.	Гнучкість поведінки	47,9	53,6	48,1	48,2	46,1	50,3	45,9	46,7
5.	Сензитивність	51,5	56,4	51,3	51,6	45,6	49,8	45,2	45,4
6.	Спонтанність	52,6	56,3	51,9	52,5	44,6	48,2	44,9	46,2
7.	Самоповага	59,5	63,7	59,3	59,6	51,3	55,0	51,5	51,3
8.	Самоприйняття	51,8	58,1	52,0	52,4	47,7	54,8	47,9	47,8
9.	Погляд на природу людини	51,4	52,9	51,2	51,5	46,6	47,5	46,8	46,9
10.	Синергійність	50,4	50,9	50,0	50,5	46,3	46,8	46,1	46,4
11.	Прийняття агресії	50,0	51,2	50,2	50,7	48,7	49,8	48,8	50,0
12.	Контактність	46,0	50,5	46,1	46,3	45,6	50,1	45,7	45,9
13.	Пізнавальні потреби	40,5	46,4	40,2	40,4	39,1	44,7	39,4	39,3
14.	Креативність	48,2	52,3	47,9	48,3	46,7	49,9	47,1	47,4
	Середнє значення	49,4	53,5	49,3	49,6	45,0	48,9	45,1	45,4

Аналіз результатів контрольного зрізу рівня самоактуалізації опитуваних показав, що після проведення програми сти-

мулювання підвищились середні значення самоактуалізації в експериментальних групах майбутніх психологів на 4,1 бали, майбутніх педагогів на 3,9 балів. Загальні показники самоактуалізації студентів-психологів склали 53,5 бали, студентів-педагогів – 48,9 балів.

Висновки. Використана корекційна програма дозволила вивчити зв'язок процесу самоактуалізації особистості майбутніх фахівців з ціннісними орієнтаціями, їхнім рівнем домагань та самооцінкою. Нами виявлено захисні механізми, що стримують розвиток особистості студентів, уповільнюють процес їх самореалізації.

Перспективи подальших пошуків. Формувальний експеримент дозволив визначити шляхи подальшої роботи з розвитку самоактуалізації особистості майбутніх фахівців. На нашу думку, рівень самоактуалізації особистості студентів має формуватись за умови комплексного підходу: оновлення системи методів, форм і засобів виховання; створення нових технологій навчання та виховання; впливу на свідомість, почуття, поведінку студентів; впровадження спеціальних методик стимулювання самоактуалізації особистості майбутніх фахівців у навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел

1. Боднар М.Б. Вплив етнопсихологічних життєвих орієнтацій на самоактуалізацію студентської молоді: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. – К., 2004.
2. Гасюк М.Б. Психологічні особливості самоактуалізації сучасної жінки: 19.00.07. – пед. та вікова психологія: Дис. ... канд. психологічних наук. – К., 2003.
3. Гупаловська В.А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки: 19.00.01. – заг.психологія та історія психології: Дис. ... канд. психологічних наук. – Л., 2005.
4. Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: 19.00.07. – пед. та вікова психологія: Дис. ... канд. психологічних наук. – К., 2000.
5. Мова Л.В. Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: 19.00.07. – пед. та вікова психологія: Автореф. Дис. ... канд. психологічних наук. – К., 2003.
6. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии: Учеб. пособие / Под общ. ред. А.А.Крылова, С.А.Маничева. – СПб.: Питер, 2000. – 560 с.
7. Семиченко В.А. Психология личности. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001.

8. Фанталова Е.Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта. – Самара: Издательский дом БАХРАХ – М., 2001.

The method of stimulation of self-actualization personality of future psychologists and teachers in an *uchebno-vospytatel'nom* process by the study of communication of this process with other psychological descriptions is offered in the article, in particular by the valued orientations, level of claims, self-appraisal. The necessity of exposure of protective mechanisms which restrain development of personality of students is grounded, the process of their self-realization is slowed

Key words: humanism psychology, personality, development, self-actualization, self-realization.

Отримано: 09.10.2009

УДК 37.015.3-372.461

Л.А. Коваленко

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА

У статті розкриваються основні компоненти професійно-педагогічної культури як однієї з найважливіших складових загальної культури суспільства. Розглядається питання щодо зв'язку індивіда та культури, здатного в майбутньому відтворювати та збагачувати культуру суспільства.

Ключові слова: професійно-педагогічна культура, культурний рівень особистості, професійна діяльність, модель професійної культури та її компоненти.

В статье раскрываются основные компоненты профессионально-педагогической культуры как одной из важнейших составляющих культуры общества. Рассматривается вопрос относительно связи индивида и культуры, способного воспроизводить и обогащать культуру общества в будущем.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая культура, культурный уровень личности, профессиональная деятельность, модель профессиональной культуры и ее компоненты.

Професія як соціально-культурне явище характеризується складною структурою, що містить предмет, засоби та результат професійної діяльності, цілі, цінності, норми, методи і методи-ки, зразки й ідеали. У процесі історичного розвитку суспільства змінюються і професії. Тому, щоб дійсно розвиватись на високому професійному та культурному рівні, педагогіка і збагачується за рахунок засвоєння нових знань в області психології, філософії, антропології, мистецтва, релігії та ін. Високий рівень